HAMRY NAD SÁZAVOU

TURISTIKA / CYKLOTURISTIKA
ZIMA NA BĚŽKÁCH
ZAJÍMAVOSTI / REKREACE

Stručné dějiny Hamrů nad Sázavou

Někdy mezi lety 1357 až 1409 se na území dnešních Hamrů nad Sázavou, v poměrně hlubokém údolí řeky, která dala obci přívlastek, objevuje první železárna, hamr. Vše souvisí s nálezy železné rudy, která se v širším okolí začala těžit kolem roku 1300. Tehdy se už totiž těžba zdejšího stříbra nevyplácela a místní limolit, hnědel, krevel a ocelek má celkem dostatečných 20-30% železa. Aby mohla být v oblasti Hamrů nad Sázavou založena několikasetletá tradice výroby a zpracování železa, bylo však nutné ještě dvou dalších surovin - vápence a dřevěného uhlí. Ložiska vápence se našla brzy, okolní prales poskytl i dostatek kvalitního dřeva, a tak se zde v polovině 15. století setkáváme už se 4 železárnami - v části dodnes zvané Šlakhamry je to Flexlinův hamr, v Najdeku Václavův, v Dolních Hamrech hamr Fiklův a konečně v Hamrech Horních je to hamr Heršův.

Vlastním majitelem hamru ovšem samozřejmě nebyl hamerník zodpovědný za chod železárny, ale vrchnost. Tou byl v této oblasti žďárský cisterciácký klášter a na druhé, západní straně, páni z Ronova. A právě Čeněk z Ronova v roce 1409 zabírá 5 klášterních hamrů. To v praxi znamenalo, že hamerníci vyrábí železo pro něj a ne pro mnichy. Klášter se ovšem odvolal k soudu, ten mu vyhověl a ronovský uchvatitel musel pod hrozbou exkomuninace statky vrátit. Pro nás je tento soudní spor důležitý především proto, že se v příslušných dokumentech uvádějí jména železáren, a tím tak potvrzují jejich existenci.

Všechny železárny na území dnešních Hamrů nad Sázavou, občas úspěšné, občas s úspěchy menšími přežívají většinou nejpozději do přelomu 17. a 18. století. Hamerníci jsou poměrně často středem ekonomických zájmů šlechty či zámožnějšího měšťanstva, protože ti v nich a v jejich železárně vidí způsob, jak svému majetku přilepšit. Proto si šlechta často osobuje správu nad železárnami, měšťané hamry či jejich části i s pracujícími kupují. Postupem času se rozšiřují, stávají se z nich rozlehlé panské dvory, jakým byl například Frendlův statek v Horních Hamrech, popřípadě jsou základem zemědělské usedlosti. Souběžně však začíná upadat jejich význam jako železáren. Šlakhamerský hamr byl přestavěn na mlýn někdy kolem roku 1694, najdecký zaniká ještě před rokem 1600, Frendlův hamr kupuje v roce 1708 nejznámější žďárský opat Václav Vejmluva a na jeho základě buduje jeden z největších feudálních dvorů okolí, a konečně o fiklovském hamru v dnešních Dolních Hamrech se v prvním dvacetiletí 18. století již hovoří jako o dvoru, zemědělské usedlosti. (Mimochodem právě tento hamr je zajímavý tím, že v polovině 16. století zde nemá hlavní slovo hamerník, ale mistrová hamernice Kateřina, vdova po bývalém hamerníkovi Prokšovi.)

Avšak se soumrakem železáren se naopak do dějin začíná zapisovat vlastní vesnice. Její nejstarší částí je Najdek. Sídlo vzniká jako obec průmyslových dělníků u železáren, ale nejenom nich. V roce 1750 funguje v Najdeku výrobna cihel a dřevěného uhlí, pracují zde tři zedníci, tesaři, kožedělník a přadlena. Velmi rozšířené je tkalcovství, několik lidí se živí těžbou a zpracováním kamene. Kolem roku 1784 je v Najdeku 32 domů, v nich žije 39 rodin, což představuje celkem 209 lidí.

O něco později se rozrůstá i dvůr vzniklý z fiklovského hamru na území dnešních Dolních Hamrů. I ten po většinu času patří žďárským cisterciákům, patří k němu tzv. Leskovský dvůr, podle kterého se dodnes jmenuje místní část Leskovice. Leskovský dvůr se v archivních materiálech poprvé zmiňuje v roce 1635. Díky žďárskému opatovi V. Vejmluvovi a jeho koupi jak frendlovského, tak i fiklovského a leskovského dvora se začínají psát dějiny obce Hamry nad Sázavou. Kolem dvorů, které se v pronájmu sedláků úspěšně rozvíjejí, se začínají stavět nové domy, a tak se zde v roce 1787 setkáváme asi s dvacítkou rodin, které jsou celkem vázány 52 dny ruční roboty.

Dnešní místní část Najdek se společně se Šlakhamry rozvíjí jako samostatná obec až do druhé světové války. Tradice železa zdejším obyvatelům zůstala v krvi, na konci 18. století zde došlo ke zřízení drátoven a kovářských dílen. Ve vsi je mlýn i krčma, v roce 1802 je za peníze věnované všemi občany Najdeku odlit zvon „ku cti a chvále Boží od obce najdecké". V okolí šlakhamerského statku se osada začíná rozrůstat ve 20. letech 19. století. Rytíř Josef z Kreuzinfeldu oblast obsazuje východočeskými evangelíky, kteří se svým vyznáním odlišují od Najdeku i Figlhamů. V roce 1832 se oblastí Žďárska přehnala jedna z posledních morových epidemií a té jenom v Najdeku podlehlo 28 lidí. V roce 1855 je v Najdeku postavena škola, do té doby probíhalo vyučování v pazderně. Velkým prokletím pro Najdek jsou na konci 19. století požáry, které úplně zlikvidují několik domů. V roce 1909 se začíná s přestavbou najdeckého mlýna na elektrárnu. V budoucnu to bude jedna z největších elektráren, která dodává energii do mnoha okolních obcí i do Žďáru. Podle kronik najdečtí obyvatel, pozorují v roce 1910 se zaujetím Halleyovu kometu, aktivně se zapojují do veřejného života (pořádá se velké množství divadelních představení), na fronty 1. světové války odchází v roce 1914 celkem 14 lidí. V průběhu válečného konfliktu se i v Najdeku pořádají nejrůznější sbírky na pomoc rakouským vojínům.

Po válce najdečtí obyvatelé vítají s nadšením vznik samostatné republiky, na počátku roku 1921 žije v Najdeku a Šlakhamrech 242 lidí v celkem 61 domech. V obci je velké množství kameníků (až 30) pracujících v blízkých lomech, ostatní obyvatelstvo se živí zemědělskou malovýrobou či pletením vlasových sítěk. V době první republiky se najdecké obyvatelstvo profiluje spíše pravicově, narozdíl od obyvatel Horních a Dolních Hamrů, kteří ve volbách svými hlasy podporují sociální demokraty a komunisty. V Najdeku vzniká chudobinec, nejdůležitějším zdrojem financí pro najdecké jsou stále lomy. V době hospodářské krize obyvatelé Najdeku i Hamrů získávají práci díky obrovskému polomu, který na podzim roku 1930 postihl okolní polesí. V roce 1933 se začíná stavět a o rok později je dostavěna najdecká kaplička. S hrůzou se najdečtí dozvídají o mnichovských dohodách, pozdější mobilizace se dotkla celkem 21 muže. V roce 1939 se začíná stavět nová železnice z Německého (dnes Havlíčkova) Brodu do Tišňova a pro stavbu ve zdejším úseku byl vybrán právě kámen z najdeckých lomů.

Horní a Dolní Hamry se vyvíjely nezávisle na Najdeku. I zde se přežene hladomor v roce 1832, který pokosí téměř 3 desítky lidí. V roce 1866 se zde utáboří pruské vojsko a v roce 1867 se Dolní a Horní Hamry oddělují od Najdeku a vzniká samostatná obec. Roku 1871 je postavena zdejší kaplička, o 7 let později jeden z monumentů obce, kamenný most přes řeku Sázavu. Stavební ruch neutichá ani v roce 1897, kdy se začíná stavět železnice spojující Německý Brod se Žďárem, prvnímu vlaku hamerští mávají už příští rok. V témže roce (1898) je také založen Sbor dobrovolných hasičů, jehož tradice je tedy již více než staletá.

V roce 1900 žije ve Flighamrech (to je původní úřední název pro Dolní Hamry) celkem 423 obyvatel. Do první světové války odchází celkem 76 mužů, někteří z nich později působí i v legiích. Na památku padlých je ihned po válce postaven pod bývalým leskovským dvorem pomník. V roce 1926 otevřel Družstevní spolek Vzájemnost - Včela v Dolních Hamrech prodejnu, kde se prodává dodnes. Polom z roku 1930 přinesl práci a zanechal po sobě i lesní železnici a pilu, obojí v polesí Roudeň. Podle odhadů polom způsobil v lese až 80% škody. V roce 1931 pracuje v lesích asi 60 lidí, kromě místních jde většinou o Rusíny a Slováky. Dřevo se likvidovalo obtížně a pomalu, proto žďárský velkostatek v roce 1932 zahájil pokus pálením dřeva v milířích. Avšak neúspěšně.

V době II. světové války působí i v Hamrech organizace Národní souručenství, členství je považováno za projev češství. Stejně pročeské je i místní četnictvo, v okolních lesích působí i několik partyzánských skupin. V době války také končí najdecká kronika. Staví se železniční trať a osvobození se Hamry nad Sázavou dočkávají v noci z 9. na 10. května. I v Hamrech vítězí ve volbách roku 1946 komunisté a na pomník hrdinům 1. světové války jsou vepsána další jména. Po únorovém puči 1948 se také v Hamrech nad Sázavou násilně vytvářejí zemědělská družstva, i když s velkými problémy. V budovatelském nadšení se však daří postavit místní rozhlas, hřiště, jsou opraveny silnice a škola. Staví se také budova místního národního výboru, a hlavně místní kino, které nahrazuje kino pojízdné, které do Hamrů nad Sázavou zavítalo pouze občas. Už v prvním roce promítání (1952) jej navštívilo více než 10 000 diváků.

V roce 1953 je zahájen provoz na nové železniční trati a kronikáři si neustále stěžují na špatnou práci násilně vytvořeného JZD. V Najdeku je dokončen vodovod, náročnou prací dobrovolníků byl v roce 1958 dokončen i vodovod pro celou vesnici. V obci se objevují první televizory (u nich se schází i desítky lidí), je zřízena autobusová doprava do Žďáru, lidé se baví na tanečních zábavách a zakládají různé zájmové spolky, už z dob první republiky funguje místní knihovna. V roce 1965 se narodila 1000. občanka Hamrů nad Sázavou a připravuje se stavba velkého kulturního domu. Ta s vypětím všech sil pokračuje i přes rok 1968 a je dokončena v roce 1975. Po několik let funguje nejenom jako kulturní centrum obce, ale i širokého okolí. Poslední taneční zábava se v něm uskutečnila v roce 1993, od té doby fungoval především jako sklad. Kompletní rekonstrukce se mu dostalo v roce 2007, odkdy v něm nově sídlí i obecní úřad.

Jsou také postaveny nové objekty JZD a dva bytové domy pro jeho zaměstnance. V roce 1978 Hamry nad Sázavou postihla tragédie, když při výbuchy mlýnu na dřevní moučku (na místě bývalé elektrárny) přišli o život 4 lidé. V roce 1980 je za kulturním domem dokončena nová mateřská škola, v osmdesátých letech v Hamrech nad Sázavou místní organizace Svazarmu pořádá přebory České republiky v závodě terénních motocyklů. Rok 1989 znamená pro Hamry nad Sázavou především skutečnost, že přestává být místní částí Žďáru nad Sázavou a po referendu v roce 1990 se stává samostatnou obcí. Devadesátá léta jsou v investiční výstavbě zaměřeny především na plynofikaci celé obce, která je definitivně dokončena v roce 1998. Obec se otvírá turistickému ruchu jak otevřením soukromého penziónu, tak i vybudováním vyhlídkové turistické trasy v jejím okolí, která nese název Hamerský vycházkový okruh.

Šlápněte do šlapek

Milióny korun věnované na cyklostezky, uhrančivé okolí, příjemně zvlněná krajina, zajímavá místa, která lze jednoduše navšívit.
To jsou Hamry nad Sázavou pro cyklisty.
Můžete přijet na několik dní a nebo na několik hodin. V okolí Hamrů nad Sázavou najdete nepřeberné množství nejenom zpevěných lesních cest a cyklostezek, ale i místní silnice skýtají klid a pohodlí pro výlety do blízkého či vzdálenějšího okolí.
Přítomnost Žďárských vrchů s nejvyššími skalními partiemi Českomoravské vysočiny vyzývá i zdatnější cyklisty, naopak otevřenější krajina směrem na Jihlavu či Havlíčkův Brod nabízí výlety rekreačním milovníkům dvou kol bez motoru.
Přímo v Hamrech nad Sázavou opět vyzývá Hamerský vycházkový okruh - přímé spojení toho nej, co zde můžete vidět - a s větrem v zádech si také náramě užít.
Díky příznivému vlakovému spojení můžete jednoduše ráno přijet vlakem, vtisknout se do sedla a vyrazit. Vždy se najde nějakých 10, 20 či 30 kilometrů, které vás potěší. Pak se třeba občerstvit, nasednout a jet zpět.

Vydal
Obecní úřad Hamry nad Sázavou
červen, 2010 (II. vydání květen, 2015)

Vítejte na běžkách

Do Hamrů nad Sázavou můžete přijet kdykoliv, i v zimě, kdy se v lesích prohání mrazivý větřík a slunce se při vší silně marně snaží přivolat jaro.
Zasněžené pláně a lesní cesty vás zvou k návštěvě sněhového království a díky tomu, že se nacházíme v nadmořské výšce 500 až téměř 700 metrů, s dostatkem sněhu se snad potkáte každou zimu.
Pravděpodobně nejznámějšími běžeckými trasami jsou udržované tratě mající svůj počátek a cíl v místě zvaném Dolinky. Na mapě toto místo najdete cca půl kilometru severně od rybníku Dívka. Tady na vás čekají tratě od 0,9 km až po 10 kilometrů. Nejsou příliš náročné, takže je zvládne opravdu každý, včetně rodičů s těmi poprvé stojícími na lyžích.
Z Hamrů nad Sázavou se snadno také dostanete ke Koukalovu okruhu. To je místo, které občas pro svůj tréning používá mistr světa Martin Koukal, dozajista se potkáte s udržovanými stopami jak pro klasické lyžování, tak pro čím dal populárnější „bruslení", Svanovu techniku.
Pokud Vám ani toto nestačí, najděte si příjemnou cestu kolem Jezírka Vápenice dále směrem na sever, do obce Račín. Příjemnou lesní cestou dojedete na klasické místo (nejenom) zdejších běžkařů: račínskou hospoůdku. Občerstvíte se, možná přijde vhod horký čaj či rum a můžete na tento povolený doping znovu dojet zpět do Hamrů nad Sázavou.
A samozřejmě je vám k dispozici i Hamerský vycházkový okruh. Už víme, že na mapě je značen silnou žlutou čárou a obepíná celou obec. V terénu pak narazíte na žluté čtverce s černým písmenem H. Naskytnou se vám krásné výhledy do okolí, neminete zajímavosti obce: sochy Michala Olšiaka, Rozštípenou skálu, jezírko Vápenice...
Okolí obce je zkrátka pro běžkaře územím zaslíbeným.
Nezbývá tedy nic jiného, než spolehnout se na to, že právě ta vaše zima nebude skoupá na sníh a přesvědčí vás o tom, že je vždy proč se do Hamrů nad Sázavou vrátit.

Jezírko Vápenice

Také o Vápenici se můžete dočíst v pověstech (U vyhaslých milířů, Vladimír Šacha, rok vydání 1954), ale kdybychom nechtěli věřit tomu, že jej svými slzami naplnila nešťastná lásky, asi se smíříme s tím, že jezírko Vápenice je pozůstatek po dobývání vápence, který se používal při tavbě železa.
To však nebrání tomu, abychom toto malebné místo s čistou vodou – zdejší koupání za měsíčku je úchvatné – po značce Hamerského vycházkového okruhu nenavštívili.
Určitě si všimneme terénních nerovností v okolí – ty souvisí s tím, že v sedmdesátých letech proběhly pokusy o vypuštění jezírka. Byly neúspěšné, protože silný spodní proud vody, který jezírko napájí, pracoval rychleji než pumpy.
Na Vápenici se v dřívějších dobách také potápěli žďárští potápěči. Důvodem je jak hloubka (podle některých pramenů až 20 m), tak i zkazky o tom, že na dně spočívá německá vojenská technika z druhé světové války, snad i s nějakými cennými dokumenty a ty nejfantastičtější dohady hovoří dokonce o pokladu.
Odhalená pravda však byla o poznání střízlivější – na dně se nachází pouze kapota běžného osobního vozu, kterou tam prý kdysi svrhl jeden z našich spoluobčanů.
Možná zajímavější úkaz však můžete spatřit na zdejších rybách. Traduje se, že se v jezírku dožívají velmi vysokého věku (snad díky vápenci a čisté vodě), a tak mohou být pokryty mechem…
A snad ještě jedna věc. Pokud bude tuhá zima, zajděte si třeba na jezírko Vápenice zabruslit.

Peperek

Zajímavou přírodní památkou v blízkosti Hamrů nad Sázavou je Peperek. Katastrálně sice patří pod obec Račín, ale Hamerští jej berou za svůj, snad už od doby, kdy se pod ním staří horníci snažili nalézt stříbro.
Pojmenování „Peperek" prevděpodobně vzniklo z německého slova „Bergwerk", což znamená „kopec, na kterém se pracuje".
Tento kopec vrcholící skalním útvarem se ukrývá v lesním komplexu a na seznam státem chráněných přírodních památek dostal ve stejném roce jako Rozštípená skála – tedy 1974.
Celkem je chráněno 4,14 ha lesa v nadmořské výšce 635 – 675 m. Stejně jako na Rozštípenou skálu se dostanete na Peperek po turistické značce nebo po místním značení Hamerského vycházkového okruhu. A co zde uvidíte?
Především uhrančivé skalní masívy a balvanové proudy stejného stáří jako u Rozštípené skály. Rozhlédnete-li se kolem sebe pozorněji, poznáte ve zdejší oblasti ojedinělý zbytek suťových lesů. Buky, javory, jeřáby, ojediněle i jedli bělokorou, která s sebou přináší přechod do běžného okolního lesa plného smrků, bříz a borovic.
Z bylin připomeňme alespoň jaterník, lýkovec, kyčelnici nebo bažanku, kameny jsou často porostlé vegetací lišejníků, které ve vlhkých a stinných místech doprovází kapradiny.
Kromě běžných tvorů živočišné říše (hojně jsou zastoupeni střevlíci, tesaříci, ještěrka, datel atd.) se při notné dávce štěstí můžete setkat s jezevcem lesním nebo zahlédnout při nočním lovu netopýra ušatého.
Vzhledem k tomu, že se jedná o přírodní památku a také z důvodu horší dostupnosti na území rezervace tu neprobíhá žádná těžba dřeva les je ponecháván bez zásahu. Občas snad narazíte na oplocenku, ve které vyrůstají nové generace buků a jedlí.

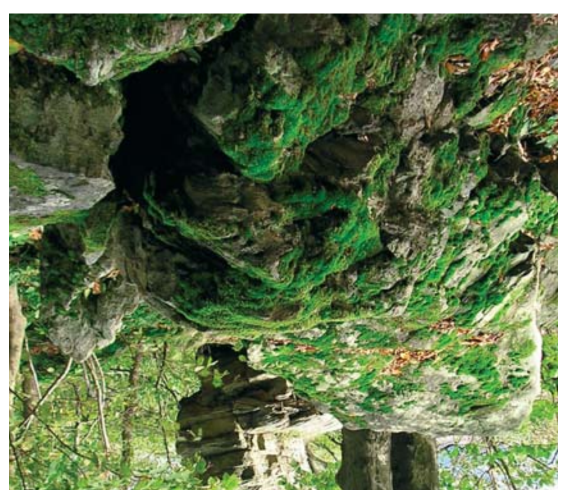

Peperek je turisty vyhledáván, horolezce si zde na své nepřijdou. Traduje se, že když se vám poštěstí a jste na nejvyšším bodě skály ve vhodný den, dohlédnete až na hrad Lipnici.
Za to hledači bájí a pověstí si určitě povšimnou motivů vytesaných na jednom z nejvýše uložených balvanů … je to klubíčko nití, nůžky a jehla. K těmto symbolům se vztahuje velmi rozšířená pověst o krejčím a čertu.

Rozštípená skála

Asi 500 metrů za Najdekem směrem na Šlakhamry, ve strmém srázu nad pravým břehem řeky Sázavy se nachází přírodní památka Rozštípená skála.
Je to nejenom místo častých vycházek místních obyvatel či turistů, ale i monumentální skála lákající svými partiemi horolezce z blízkého i vzdálenějšího okolí.
Vznik této přírodní zajímavosti odborníci kladou do starších čtvrtohor. Pokud bychom tomu chtěli rozumět, zjistíme, že se v historii nacházíme někde před 1,5 milionem let. Dále odborníci takovému typu skály říkají, že se jedná o mrazový srub, který je v našem případě 75 metrů dlouhý a 15 metrů vysoký. Ve své spodní partii je „rozštípnut" v délce 10 metrů a šířce 2 metry. Pod celou skálou, směrem k řece, se nachází silně zvětralé „kamenné moře", které přechází v úrodný humus. Naopak na vrcholku je jenom mělká a kamenitá půda.
Zdejší květena je poměrně bohatá, kromě klasického lesního porostu našich zeměpisných podmínek zde je (nebo byla) k vidění řada dalších druhů rostlin - buk, javor, jasan, měsíčnice, bažanka, kapradiny.
Bohatého zastoupení se dostalo mechové vegetaci v zastíněných balvanitých sutích. I zvířena má na Rozštípené skále své zajímavé zástupce – například puštíka, střízlíka, konipasa a několikrát se ve zdejších skálách pokusil zahnízdit i výr velký. Běžně se můžete potkat s ještěrkou, slepýšem, rejskem, plšíkem či veverkou.
Na výměře této přírodní památky (0,72 ha) se nechává zdejší porost bez zásahu a je zařazen v kategorii lesa zvláštního určení. To znamená, že hospodářská opatření spočívají pouze ve zdravotním výběru a přirozeném zmlazování lesa.
Rozštípená skála se nachází v nadmořské výšce 528 – 564 metrů a přírodní památkou byla vyhlášena v roce 1974. Je turisticky přístupná a horolezci zde nacházejí cesty s téměř všemi stupni obtížnosti.
Ale nemusíte být zrovna horolezcem, abyste se pokochali okolní krásou. Už ve 30. letech se objevily pohlednice s motivem „Roštípky", jak zkráceně skalní útvar místní přezdívají. To znamená, že turisté se sem vypravují už hodně dlouho – jednou monstrózní skály obdivují zalité barokním světlem, které na ně dopadá skrz bukové velikány, jindy třeba v tichém nachu bílé zimní přikrývky. Když se pak z Rozštípené skály vydáte dál po směru řeky, otevře se před vámi široké údolí Sázavy, které v jakékoliv roční době dodá vaší duši klid a pohodu.

Vysvětlivky / legenda mapy

- Lesní porost
- Zastavěná plocha
- Vodní plocha, řeka, potůček
- Vrstevnice (10 m)
- Lesní a polní cesty
- Místní komunikace
- Hlavní silnice
- Železnice
- Hamerský vycházkový okruh
- Sázavský vycházkový okruh
- Cyklostezka
- Kaplička, kříž, boží muka
- Památník obětem I. a II. světové války
- Čerpací stanice (OMV)
- Sportovní areál
- Parkoviště
- Dětské hřiště

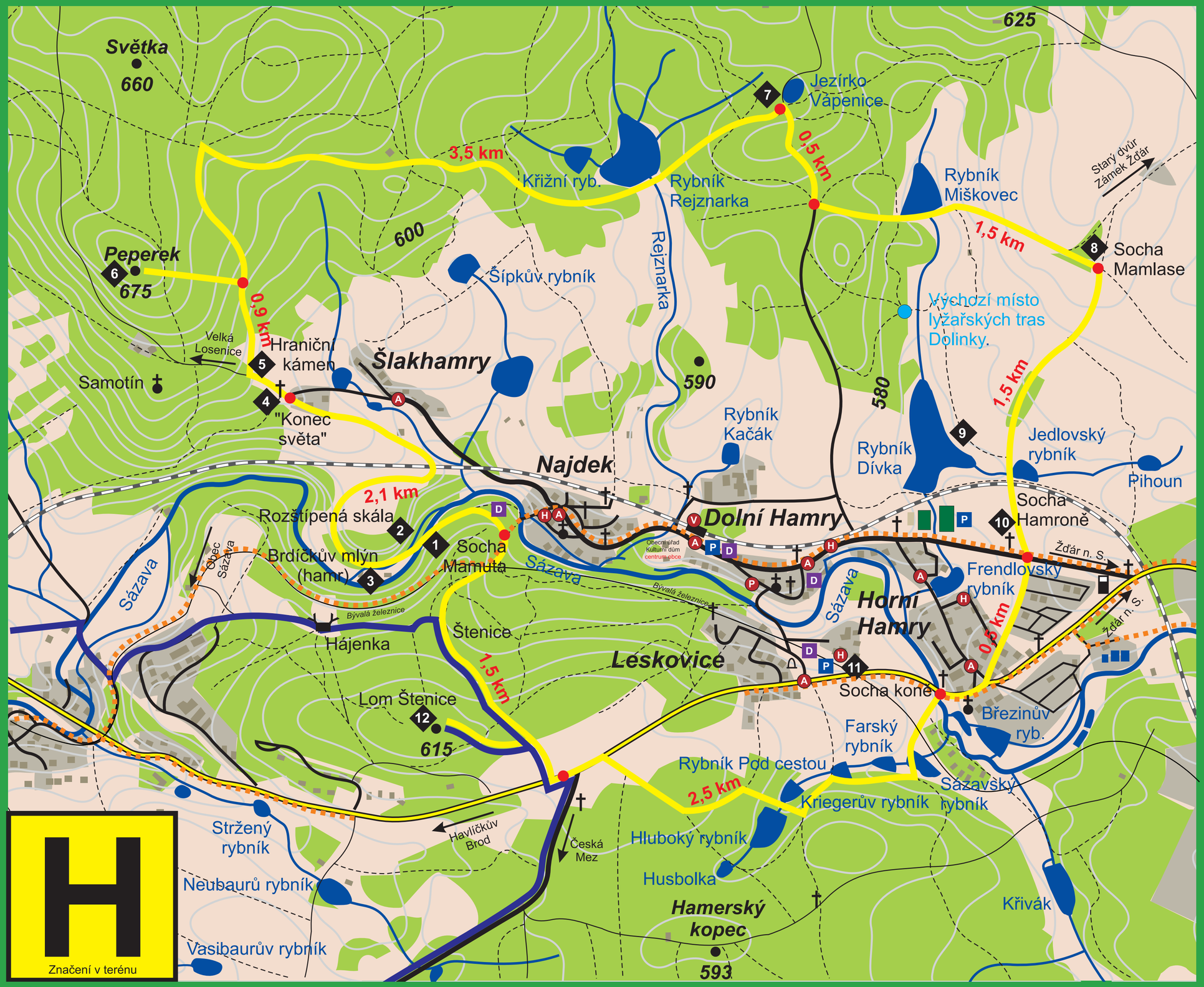

1 Socha mamuta - M. Olšiak

2 Rozštípená skála

3 Brdíčkův mlýn - hamr

4 "Konec světa"

5 Bývalý hraniční kámen

6 Čertův kámen na Peperku

7 Jezírko Vápenice

8 Socha Mamlase - M. Olšiak

9 Rybník Dívka

10 Socha Hamroně - M. Olšiak

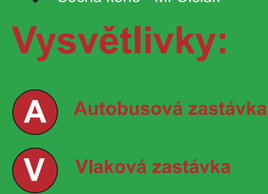
11 Socha koně - M. Olšiak

12 Lom ve Štenici

Vysvětlivky:

- A Autobusová zastávka
- V Vlaková zastávka
- H Hostinec, hotel
- P Prodejna potravin